

THEODOSIANI

LIBRI XVI

CVM CONSTITVTIONIBVS SIRMUNDIANIS

EDIDIT

ADSVMPTO APPARATV P. KRVEGERI

TH. MOMMSEN

VOLVMINIS I PARS PRIOR

PROLEGOMENA

IN BIBLIOTHECA MUSEI HISTORICO-NATURALIS BEROLINENSIS

BEROLINI

APVD WEIDMANNOS

MDCCCXCV

CONSPECTVS PARTIS PRIORIS

	pag.
Conspectus subsidiorum ad Theodosianum adhibitorum	VI
Conspectus subsidiorum ad Sirmondianas adhibitorum	VIII
PROLEGOMENA IN THEODOSIANVM	
Cap. I. Theodosiani origo et usus	IX
Rubricæ Edicti Gregoriani Theodosiani Iustiniani	XIII
Breviarii Alariciani præscriptio auctoritas sub-	
scriptio	XXXI
Cap. II. Theodosiani integri codices	XXXVIII
Cap. III. Ex Theodosiano integro excerpta præter Alaricana .	LIX
Cap. IIII. Breviarii integri codices	LXV
Cap. V. Additamenta Breviarii sumpta ex Theodosiano integro	LXXXII
Cap. VI. Breviarii exempla breviate et incerta	XCIII
I. Libri decurtati	XCV
II. Epitomæ	C
III. Varia et minora	CII
IV. Excerpta ex Breviario	CIII
V. Libri latentes vel deperditi	CIV
Cap. VII. Theodosiani editiones et apparatus	CVII
Cap. VIII. Crisis librorum	CXIX
Cap. VIII. Orthographia librorum et compendia	CXLII
Cap. X. Constitutionum auctores et acceptores et dies locique	CLIII
I. Imperatores	CLX
II. Constitutionum acceptores	CLXII
III. Tempora et loci	CCIX
DE VSV BREVIARII ALARICIANI FORENSI ET SCHOLASTICO PER HISPANIAM GALLIAM ITALIAM REGIONESQVE VICINAS adiecto indice locorum ex Breviario adhibitorum scripsit <i>Alfredus de Wretschko</i>	CCCVII
PROLEGOMENA IN CONSTITVTIONES SIRMUNDIANAS	CCCLXXVIII

Opus Theodosiani edendi a THEODORO MOMMSEN
consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borus-
sicae anno 1898 susceptum atque continuo labore matura-
tum paene absolutum erat, cum vir summus kalendis
Novembribus anni 1903 e vita excessit. Prolegomena inde
a pagina CLXXXV amici, quibus hoc munus Mommseni
voluntate delatum erat, typis mandanda curaverunt.

CAPVT QVARTVM. BREVIARII INTEGRI CODICES.

Breviarii codices praeter decurtatos et epitomatos caput hoc ita comprehendit, ut quae de additamentis ad multos eorum ex integro Theodosiano adiectis dicenda sunt, quinto capiti potissimum reserventur. In nullo eorum archetypum Alaricianum simpliciter repraesentari, retractationem et interpolationem omnes subiisse infra capite octavo, ubi de crisi Theodosiani agitur, demonstrabimus. Levior ea fuit in libris *AOEHNBG*, gravior in *CXPMSLKQF* et quamquam illos ut re ita tempore praecedere nequaquam contendimus, nihilo minus illi priores, hi posteriores nobis appellabuntur. Sed videbimus ibidem fines inter utrumque ordinem certo regi non posse nec multum ei distributioni tribuendum esse propter contaminationem in Theodosiano breviato mature exercitam et late patentem.

Codices qui hoc capite recensentur, aut collati sunt toti, scilicet *AOEHNBGCP MSL*, aut ex parte aliqua, quae infra indicabitur, scilicet *XQKF*. Reliquorum, quos sprevi, scilicet Vaticanorum duorum reginae 1128 (= 16 Haenel) et Ottoboniani 2225 (= 17 H.) et Montispassulani 84 (= 14 H.) retentis numeris Haenelianis specimen dedi ad locos hos: 1, 3, 1 — 2, 19, 2 — 2, 30, 1 — 3, 3, 1 — 3, 5, 12 — 3, 30, 6 — 4, 4, 7 — 4, 8, 7 — 4, 22, 5 — 5, 1, 9 — 5, 7, 2 — 5, 9, 1 — 8, 13, 3 — 9, 1, 14 — 12, 1, 19 — 15, 1, 9.

Parisinus Lat. 12161 (Haenel 22 = 3¹⁾), antea Corbiensis (non Floriacensis), deinde *Paris. 12161* S. Germani 1278, Hieronymi libellum de viris illustribus exhibet scriptum saec. VII in membranis ex parte deleticiis, quarum duo folia formae octonariae p. 71/2 et 73/4 ita coniuncta unum folium formant moduli maioris, exhibens scriptura anteriore Theodosiani Alariciani constitutiones a 2, 4, 4, 2 *rescripti* ad 2, 6, 3, 2 *contine*, sed pessime habitas et magna ex parte evanidas. In altero folio (p. 65/6 et p. 79/80), quod item ex Theodosiano videtur desectum, paucae tantum litterae supersunt. Insunt fortasse in volumine etiam alia eiusdem codicis folia evanida tota. Mihi praesto fuit exemplum folii primi accurate et perite a Kruegero exceptum; reliqua praetermissa sunt. Egerunt de foliis iis Montfaucon *nouveau traité de diplomatie* vol. 3 p. 144, 149—151 tab. XLII; Pertz *Archiv* 7, 719; Blume *die westgothische Antiqua* (1847) p. XXI seq. et apud Haenelium l. c. — Hoc ni fallor omnium quae extant exemplarium breviarii antiquissimum est scriptum facile saec. VI, sed pro brevitate partis superstitis non multum inde proficimus.

Ambrosianus liber C. 29 inf. saec. XI (Haenel 5 = 20), finiens mutilus 2, 4, 6, cum *A* maxime utilis sit per auctaria, quae de eo dicenda sunt explicabuntur capite quinto.

Oxonienis Bodleianus Seldenianus B 16 (antea Seld. 32 Bodl. 3362; Haenel 15 = 19), *O* scriptus est (ut egregie demonstravit Gul. Stubbs 'Willelmi Malmesburiensis de gestis regum Anglorum libri V; historiae novellae libri III' Londinii 1887 in praef. ad vol. 1

¹⁾ Haenel codices Breviarii recensuit bis, primum a. 1841 in prolegomenis ad editionem Theodosiani, deinde a. 1849 in prolegomenis ad editionem legis Romanae Visigothorum sive Breviarii Alariciani. Enarrationes eae factae curiose et diligenter cum Breviarii partes a nobis fere praetermissas item comprehendant, meas passim supplebunt. Eae laudantur in elencho nostro sub numero duplici.

p. CXXXI seq.) a Willelmo monacho Malmesburiensi inter a. 1125 et 1137 (l. c. p. XXV); scilicet imperatorum Constantinopolitanorum series finit in Iohanne Porphyrogenito (1118—1143), Germanorum in Henrico V († 1125), regum Francogallorum in Ludovico VI (1108—1137). Abest a Theodosiano liber I totus, unde reliqui II—XVI in hoc codice facti sunt I—XV; praeterea textus non hiat. Foliis in codicis archetypo transpositis textus in libro secundo ita ordinandus est secundum numeros Breviarii.

I. 1, 1—1, 12.

III. 6, 3. 4 [sequuntur nostrae editionis constitutiones 2, 7, 1. 2 a Breviario primitivo alienae]. 6, 5. 7, 1. 8, 1. 2. 3. 9, 1.

II. 2, 1. 3, 1. 4, 1—7. 5, 1. 6, 1. 2.

IV. 10, 1 et sic deinceps.

Breviarium in hoc volumine pars est syllogae magnae de rebus Romanis (cf. Stubbs l. c. p. CXXXIII); praecedunt Dares de Troiae excidio, excerptum ex libro Catonis de originibus, Romana Iustini, Orosius, Eutropius cum supplemento Pauli diaconi, Iordanis Romana, ipsius auctoris 'abbreviatio Willelmi de gestis sequentium imperatorum' incipiens ita: 'Praecedentium gesta imperatorum Iordanes episcopus et Paulus diaconus texuerunt. 'Sequentium acta Haimo monachus Floriacensis ex diversis auctoribus collegit' (cf. MG. SS. 9, 348). 'Eius ergo semper sensum, aliquando verba ponemus omissis quaecumque de 'Longobardis Francis Gothis immiscuit; earum enim gentium gesta aliis propriis libris 'leguntur.' Breviario praemittuntur a Willelmo haec: 'Nunc quia quidquid de principibus 'Italiae et Romae potuimus invenire curavimus non omittere, congruum videtur leges 'Romanorum apponere, non eas quas Iustinianus fecit, esset enim hoc ingentis operis et 'laboris, sed eas quas Theodosius minor filius Archadii a temporibus Constantini usque 'ad suum sub titulo unius cuiusque imperatoris collegit. Ponantur ergo XVI libri ab eo 'collecti' [novit igitur Willelmus verum numerum], 'quorum sententiae plures explanantur, 'quaedam explanatione non egent; divi Theodosii eiusdem novellarum liber I; divi Valen- 'tiniani filii Placidiae liber I; divi Martiani orientalis imperatoris liber I; divi Anthemii 'et Leonis liber I; divi Maiorani [sic] liber I; divi Severi liber I' [exordia historica non 'inscite facta quae singulis capitibus praemisit Willelmus leguntur edita apud Haene- 'lium brev. p. LVI et apud Stubbsium p. CXXXIX]. 'In quibus illud animadvertendum, quod 'quisque imperator suis legibus, quas promulgabat, nomen consortis apponebat, utpote 'Theodosius imperator Constantinopolis apposuit legibus suis nomen Valentiniani, quem 'imperatorem creaverat Romae; sic et in ceteris. Sed quia quaedam sunt in legibus 'imperatorum obscura, ad plenum intellectum apposuimus libros institutionum Gaii et 'Pauli iurisconsultorum.' Theodosiano anteposita est apud Willelmum 'epistola Theodosii 'minoris de confirmatione legum antiquarum', scilicet novellarum Theodosii II prima 'de 'Theodosiani codicis auctoritate' (supra p. X); adhibuit igitur Breviarii codicem similem nostri A. Epistulae subscriptum est: 'explicit epistola: incipiunt capitula libri I legum 'antiquarum a Theodosio minore collectarum'; subscriptum Theodosiani libro postremo: 'explicit liber XV Theodosii minoris de confirmatione legum antiquarum'. — Codex ut librarii doctrinam passim ostendit, ita ab eius religione nequaquam eum commendari iam Haenelium (brev. p. XXX) exposuit maxime respiciens Paulina. Theodosiani rubricas, quas singulis libris praemittit, quomodo mutaverit, editionis nostrae apparatus (p. 8—26) ostendit; de libri XVI rubricis infra videbimus. Interpretationem vel, ut ipse eam magis appellare voluit, explanationem plerumque suppressit et ubi remansit, passim reperitur breviate et mutata, id quod item, parcius licet, in ipsis legibus admisit, ut lectiones eius singulares non raro appareat proficisci ex coniectura. Formulae quoque *post alia, et cetera* semper abiectae sunt; siglis *pp̄o* et *p̄u* pariliter substituitur vocabulum *praeposito*; ubi in textu est *ad illum*, plerumque reperitur dativus; non scribitur *impp.*, *augg.*, sed aut *impres*, *aug* aut vocabula perscribuntur. Haec similiaque non sunt recepta in apparatus. Nihilo minus non solum subscriptiones habet plenas fere et incorruptas, sed lectiones quoque, saepenumero, ut capite octavo ostendetur, archetypum praese ferunt classis melioris. — De additamentis, quae etiam hic Breviarii codex habet ab archetypo aliena, agetur in

capite quinto. — Dominus libri qui fuit Seldenus postquam in dissertatione de Fleta edita a. 1647 plura ex eo protulit, Iacobus Gothofredus Seldeniani partem (l. 2 tit. 1—4) sibi conferendam curavit (Haenel brev. p. LVII); postea et alii et Haenelius eum adhibuerunt ediditque de eo librum singularem Carolus Witte (de Guilelmi Malmesburiensis codice legis Romanae Wisigothorum, Vratislaviae 1831). Ad hanc editionem meo diligenter iussu eum contulit Anna Parker.

Eporediensis bibliothecae capituli cod. 35 saec. IX fin. (Haenel . . . = 16) continet solum breviarium Alaricianum. Initio mutilus quaternione primo et secundi foliis quinque amissis incipit 2, 8, 1, 4 verbis *et manumittendi die festo*. Archetypi folio foliisque transpositis locus 3, 17, 1, 1 *imp. constantinus* ad 3, 17, 4, *3 *post tutelam* interponitur inter 3, 11 p. 149, 1 *parere noluerit* et ea quae ibi sequuntur. Item locus 4, 4, 3, *2 *suscriptorum numerus* ad 4, 4, 5, *17 *vel in quascumque* interponitur 4, 1, 1, 14 inter *debitam* et *capit.* Item bibliopegi errore folia 15. 16, quae continent 2, 12, 1, 10 (*repetendo fuerit contestatus* ad 2, 14, 1, *22 *seu possessionum seu repetitionum*, inserta sunt 2, 33, 2, *2 inter *ea vero* et *quae ante*. Codici Theodosiano, qui finit in q. XVIII folio ultimo iam numerato 133, subacribitur: *explicunt libri Theodosii feliciter*; in pagina proxima leguntur excerpta, de quibus postea dicetur, ex sylloge Sirmondiana sub praescripto *de episcopali iudicio*. Haec excipiunt Novellae post-theodosianae et Breviarii partes reliquae. Eas nullo intervallo sequuntur appendices breviarii duae, quales eas edidit Krueger, primum secunda incipiens *ex corpore Theodosiani lib. VI tit. XXVII*, finiens *posuit. cap. lib. iuris feliciter*, deinde prima sub praescripto *Institutio Gregoriana lib. i de postulando*, finiens *auriliano cons. deo gratias amen. explicuit liber legum theodosii et novellarum*. — In margine passim leguntur lectiones variae scriptura diversa, sed vix recentiore. — Hoc codice usus est Cuiacius. Is quamquam in ipsa fronte voluminis editi a. 1566 ait nunc primum integrum prodire libros Theodosiani VI. VII. VIII. XVI, in praefatione cum tres primos acceptos referat codici a Stephano Charpino suppeditato, etiam minorum additamentorum, ut tituli de senatus consulto Claudiano et novellarum aucturam per libros duos Pithoeanum et Loiselianum, originem enuntiet, de libro XVI in praefatione verbum non facit, ut dubitari non possit eum de codice ad eum adhibito tacuisse consulto. Iam nactus Eporediensem cum eum intellexissem raro differre ab editione Cuiaciana, in coniecturam incidi ipsum eum a Cuiacio usurpatum esse. Scilicet is per hos annos Italiam adiit, Venetiis basilicorum codicem comparavit, professor creatus Taurinis ducem Etruriae precibus adiit, ut codex pandectarum Florentinus Taurinos mitteretur eiusque ibi sibi copia fieret (Hugo *civilist. Magazin* 3 p. 208. 250). Propterea non ab-simile veri est codicem nostrum Eporediensem per ea tempora ad Cuiacium delatum esse, ita tamen, ut propter aliquam causam ei non liceret publice id profiteri. Confirmant coniecturam et hunc quoque codicem ad Cuiacium adlatum esse a Pithoeo indicare videntur, quae ex epistulis Cuiacii ad Pithoeum (cod. Paris. Dupuy 700) mea causa excerpit amicus Girard. *Je vous envoie*, scribit Cuiacius Taurinis 7. Aug. [a. 1567?] *vostre code theodosien) et le Jornandes*. Item idem ad eundem Valentia 9. Dec. [1569?]: *au reste vostre code theodosien n'est point perdu, mais tant que ces troubles dureront, il n'y a pas moien de le recouvrer*. Item paullo postea idem ad eundem: *vous dictez que vous avez trouvé les nouvelles de Théodose entre les mains de monsieur Daniel. Je voudrays fort scavoir si ce sont celles que j'ay tenu à Turin et que vous avez demandé si souvent et qu'au partir du dict Turin j'avoys commis à M. Crabe pour vous rendre. Je vous prie m'advertir si c'est cela, car j'en ay mon esprit chargé*. Codicem Breviarii, quem a Pithoeo impetratum versavit Cuiacius Taurinis, verisimile est fuisse ipsum nostrum Eporediensem a praefecto bibliothecae capituli contra legem Pithoeo et per Pithoeum Cuiacio commodatum sub hac condicione, commodati parum legitimi publice mentio ne fieret. Certe in ea quoque re Pithoeum intervenisse inde probabile est, quod in exemplari eius editionis Cuiacianae a. 1566 adscriptae sunt hic illic lectiones sumptae sine dubio ex codice Eporediensi; scilicet 16, 1, 3, 7. 8 ad verba (in *E omissa) adferuntur lectiones 7 et diodoro] *eliodoro* — *amphilocio*] *philotio* notae ex solo Eporediensi; item 16, 2, 7 (quae et ipsa abest ab *E folio mutilato) adfertur lectio *hypodiacomi*] *presbyteri diaconi* Eporediensi propria. Haec cum in editione Cuiaciana non compareant, Pithoeus aut ex Cuiacii schedis sumpsit aut, quod magis crediderim, ex ipso

Eporediensi. — Ad codicem Eporediensem quam prope accedat Cuiacius in editione priore, recensio nostra Theodosiani in quavis pagina declarat. Collatis locis in illa editione primum publici iuris factis, demptis scilicet constitutionibus in Alariciana Iustinianave sylloge (cf. inter alia 16, 7, 7) redeuntibus, has potissimum diversitates inter codicem et editionem repperi notatu non plane indignas:

- 16, 4, 6, *2 sacrae legis] *W Cui.*, sacrae lis *E*
 16, 5, 2, 2 largienda] *W Cui.*, largiendis *E*
     2/3 loca sepulcris apta] *W Cui.*, loca sepulcri apta *E*
     4 quae] *W Cui.*, quaeque *E*
     5, 6 tabificat] *Cui.*, abificat *E*
     8 ministri] *Cui.*, ministris *E*
 16, 5, 12, 8 quibuscumque locis paschae turbae] *W*, quibus pasce turbe *E*, agris in quibus passim turbae *Cui.*
 16, 5, 12, *5 coitio] *W Cui.*, coitione *E*
 16, 5, 13, 6 aut nescire aut discere sit dedecorosum] *W Cui.* (*ed. 1*), aut n. a. d. sit decorosum *E*
 16, 6, 2, *3 comprehendet] *L* (quem Cuiacius nec videtur novisse) *Cui.*, comprehendit et *E*
 16, 6, 7, *2 opponi] *E*, opponi et cetera *Cui.* ad *hiatum celandum*
 16, 7, 3, 5 secessus] *Cui.*, successus *E*
 16, 7, 3, *12/3 praesens] *E*, particeps *Cui.*
 16, 10, 22, 2 promulgatarum] *E*, pronulegatarum legum *Cui.*

et si qua sunt similia etiam his inferiora, omnia originem de coniectura plus minus felici aut prae se ferentia aut certe admittentia. Ceterum ne nimium mihi sumerem, ad eas partes l. XVI, quas primus edidit Cuiacius, eius lectiones integras apposui. — Addo argumentum unum desumptum ex partibus Breviarii reliquis, scilicet quod in subscriptione novellae Valentini 3, 1 verba *recitata in senatu per virum illustrem Postumianum prid. id. Mart.* edita a Cuiacio a. 1566 unus hic liber habet. — Post Cuiacium Haenelius editione absoluta huiusce codicis notitiam a Vesmio accepit (const. Sirm. p. 411); ipso libro non est usus. Krueger deinde contulit l. XVI; ego postquam partem contuli, totius Theodosiani exemplar photographicum accepi confectum intercedente amico Paulo Giacosa Taurinensi. — Subscriptiones plenae sunt, extremum tamen *cons.* solet omitti. — De additamentis huic libro insertis in capite sequenti disseretur.

*E Rosny Le Peletier Rosanbo marchionis codex et Parisini Lat. 4406 pars prior f. 1—56 (Haenel 11 = 17. 17a), nobis paucis locis, ubi eius mentionem fecimus, *E, uterque olim Pithoei, sunt, ut vidit Haenelius (brev. p. LII), unius codicis reliquiae, quarum partem Rosanbinam hodie accessu difficillimam ipsam non vidi, sed praeter ea, quae qui eam vidit Haenelius, in editione Breviarii inde protulit, adhibui enotationes longe pleniores iussu Haenelii sumptas a Zenckero hodie adservatas inter Haeneliana bibliothecae universitatis Lipsiensis. Partem Parisinam ipse excussi. Iungendi sunt quaterniones, numerati fere omnes, ita:

quat. I—V deficiunt

quat. VI—XV = Rosanbini f. 1—80

{ Theodosianus inde a 3, 5, 5, 8 *rit et cum patre tutorem* ad 12, 1, 12, 3 *ut originem*

quat. XVI—XXI = Parisini 4406 f. 1—48

(mutilato folio 6 constitutione 16, 2, 1 ad 16, 2, 8 aut imminutae sunt aut deficiunt)

{ textus pergit *proprii* (sic) *ciuitatis* ad finem l. XVI
 Constitutiones Sirmondianae 1—3
 Novellae Theodosii ad tit. 3, 4 *cum dispendio fortunarum capite*

quat. XXII—XXVI (hic sex tantummodo foliorum) = Rosanb. f. 81—118

{ Novellae pergunt a verbo *puniendum* ad Nov. Maiorani 7, 7 *fortasse defuerint*

quat. XXVII deficit

quat. XXVIII—XXXIV f. 1—6 (q. XXXI.) incipiunt a verbis Gai tit. de testamentis
 XXXII transpositi sunt) = Rosanb. f. 119—172) c. 3 [sa]ni sunt si (sic) *intervalla*, finiunt
 in Paulo 5, 28, 1 *iusserit cuius rei*
 quat. XXXIV f. 7. 8 deficiunt

quat. XXXV = Parisinus 4406 f. 49—56) Paulus inde a 5, 35, 1 *de cautionibus et penis*
appellationum
 Appendix Kruegeri posterior
 Appendix Kruegeri prior
Explicit liber legum Theodosiani et novellarum

Inter adnotationes, quas Pithoeus exemplari editionis Cuiacianae prioris hodie ad-
 servato in bibliotheca publica Parisina adscripsit, duae sunt notabiles propterea, quod
 huius codicis originem declarant.

ad 16, 1 tit. de fide catholica: 'in vet. ex. Ves. hic est tit. II libri XVI' itemque ad
 16, 2: 'in vet. hic est tit. I'. Item Cuiacius 1586: 'in vetustis exemplaribus hic
 titulus secundus est huius libri' et Gothofredus, puto usus eodem exemplari
 editionis Cuiacianae (nam alibi codicis Vesontini non meminit): 'in vetustis exem-
 plaribus et quidem Vesontino, hic titulus est secundus huius libri'.

ad Sirm. 1: Imp. Constantinus A.] 'in cod. Vesunt. impp. Archadius et Honorius AAA.'

Utraque indicatio quadrat in codicem eum de quo agitur, prior ex codicibus notis in
 eum et Eporediensem solos; unde apparet Vesontinum Pithoei esse hunc nostrum, 'vetusta
 exemplaria' Cuiacii eundem et Eporediensem. Pertinent igitur ad hunc codicem quae
 sequuntur excerpta ex litteris Cuiacii ad Pithoeum (cod. Dupuy 700) a Girardo mecum
 communicata. *Apportez-nous*, scribit Valentia 17. Oct. 1570, *le Licinius et le l. XVI cod.*
Theod. pour me charger davantage de vos bienfaits. Idem ad eundem indidem 20. Ian. 1571:
L'on m'a promis de m'envoyer le code Theodosien de S. Jehan de Bezancon, le quel comme
Pon m'a escrit vous avez decouvert passant par la avoir esté donné par Charlemaigne. Si
Pon ne me l'envoie, pour le moins Pon m'a promis de m'envoyer ce qu'il y a de plus ou de
different d'avec les auteurs. Idem ad Loiselum Bourges 13. Sept. 1575: *J'ai veu le XVI*
du Cod. Th. qu'il (Pithoeus) m'a envoyé et le lui eusse renvoyé, si Mons. le Curte avoit achevé
*de le voyr, à qui ie l'ay presté pour ce qu'il valoit.*¹⁾ Licinius qui dicitur, codex est Col-
 lationis legum Mosaicarum et Romanarum aliquando Pithoeanus, hodie Berolinensis, ad
 quem libellum eum edidit primus Pithoeus a. 1573, significans eum se traxisse 'ex anti-
 quissima Sequanorum aut Mandubiorum bibliotheca, in qua per annos octoginta [scr.
 octingentos] et amplius latuerat' (cf. praef. meam in corpore Kruegeriano p. 109). Itaque
 iam constat de origine tam Berolinensis codicis Collationis quam eius de quo agitur;
 uterque origine est Vesontionensis. — Quaestio ita surgit iam ab Haenelio posita (ad
 Th. 16, 1, 1), annon codex Vesontinus, ex quo Paulum insigniter auxit Cuiacius, is ipse
 sit de quo agitur. Sed Paulina haec posteriore demum tempore ad Cuiacium pervene-
 runt neque umquam ad Pithoeum delata sunt; sic enim scripsit ad Pithoeum ex oppido
 Bourges a. 1581 Iul. 13: *J'ay recouvert cette année des sentences de Paulus où il en y a près*
de CC plus que nous n'avions et entre aultres y est quottée la peine de la loi Julia de adulteris
 (sequitur locus Pauli 2, 26, 14), similiterque legimus in exemplari ed. Cuiacianae supra
 laudato Pithoeano p. 609: 'harum sententiarum Paulli longe amplius exemplar nactus est
 'Cuiacius a. 1581 Vesontione, ex quo multa capita exposuit lib. XXI obs.' Sed haec con-
 iectura fallit, nam ex Paulo Rosanbino quae Haenelio enotata sunt quamquam imperfecta
 clare ostendunt insignia illa additamenta non esse in codice hoc Vesontionensi. — Hoc
 nostro utpote suo usi sunt fratres Pithoei. In Petri Pithoei exemplari editionis Cuiacianae
 prioris tam Eporediensis libri propriae lectiones reperiuntur adscriptae quam huiusce non
 redeuntes in illo, ut sunt 16, 5, 12, *5/6 *sequenti emendationique v. c.* — 16, 5, 52, 16 *per-*

¹⁾ Philiberto de la Mare a. 1671 Febr. 14 quod scripsit Iulius Chifflet (Paris. Lat. 6069 E
 f. 339) Vesontionensis: *Je vous prépare encore un mémoire du même Cujas, qui envoya à mon*
ayeul un présent et cela fut l'an [1572] de la défaite de S. Barthélemy à Paris, pour lequel
designer il écrit de sa main 'anno quo Gallia dediderat societatem humanam'. . . . C'est que
mon ayeul lui avait envoyé le codicem Besantinum, où il trouve quelque constitution, ad eundem
librum omnino spectat, quamquam quae hic traduntur perturbata sunt.

niciosissimum et *ablato v. c.* — 16, 5, 56, 1 *superstitionibus* — 16, 5, 65, 7 *sit] fuerit*. Item in apparatu Francisci Pithoei, de quo infra agetur, multae lectiones inveniuntur ex hoc libro desumptae indeque ex parte translatae in editionem Cuiacianam alteram. — Ipse codex inutilis est utpote sine dubio descriptus ex Eporediensi. Partis Rosanbinae quamquam plenam notitiam non habui, nihilominus didici ex schedis Haenelianis adesse in ea transpositiones duas supra tractatas (3, 17, 1 ad 3, 17, 4 inserta legi 3, 11, 1, item 4, 4, 3 ad 4, 4, 5 inserta legi 4, 1, 11); adesse item dittographiam p. 149, 1—3, de qua monui ad 3, 11, 1; adesse emblemata, de quo dictum est ad 3, 12, 3, *17, quae omnia pariliter redeunt in Eporediensi. Adest item extrema pars constitutionis 4, 4, 7 servata inter paucos libros in *E.* Id confirmant quos post Haenelium et Kruegerum diligenter ipse contuli quaterniones Parisini. Scilicet non solum propria multa tam bona quam mala (ut 16, 2, 17, 1) codex habet communia cum Eporediensi, sed etiam ibi, ubi Eporediensi corrigendo corruptus est (ut 16, 2, 33, 3 *uico* — 16, 2, 40, 2 *donatis*) hic noster sequitur lectionem posteriorem; item, ubi Eporediensi duas lectiones habet alteram in textu, alteram ad marginem, ut 13, 1, 13, 2 *agrariam* et *aurariam*, hic utramque habet in textu; denique mala fide et alios locos interpolavit passim indicatos in adnotatis et 12, 1, 151 *curialium* vocabulum mutavit in *principalium* adsumpta novella Valentiniani 19, 2. Quam ob rem quamquam Parisinum 4406 totum contuli, variam lectionem diligenter examinatum ita suppressi, ut paucis locis memoriae causa adscriberetur.

II Legionensis codex, scilicet adservatus Legionem (Leon) in Hispania in tabulario ecclesiae cathedralis n. 15, quem repperit a. 1887 R. Beer Vindobonensis (*Zeitschrift der Savigny-Stiftung, Germ. Abth.* vol. 8 p. 201), posteriore scriptura, quae est saec. IX, continet Rufini versionem historiae ecclesiasticae Eusebiana adiectis scholiis plerisque Latinis, paucis Arabicis, scriptam sine dubio in Hispania, ut opinantur editores Cordubae; scriptura priore omnino Hispanica et ipsa praeter veteris novique testamenti Latine versi reliquias, quae explent folia 80, habet foliis aliis 105 partem maiorem breviarii Alariciani. Quae supersunt, incipiunt in Theodosiano libro quarto, finiunt in Pauli l. 4, 5, 7 verb. interpretationis fuerit deputata. Supersunt ex Theodosiano haec:

- 4, 1, 1 (*inscriptio libri non adest*) — 4, 6 *rubrica*.
 4, 8, 6 [*br.* 2] — 4, 15 [*br.* 13], 1 *fn.*
 4, 18 [*br.* 16], 2 *verb.* 3 nisi cognitor — 9, 6, 2 [*br.* 9, 3, 1] *verb.* 5 *facinus*.
 9, 7 [*br.* 4], 2 *verb.* *5 *adquieuerit* — 9, 19 [*br.* 15], 1 *verb.* 9 *dignitate*.
 9, 24 [*br.* 19], 1 *verb.* 16 *seruus* — 11, 26, 2 [*br.* 11, 7, 1] *verb.* 12 *exactores*.
 11, 36, 20 [*br.* 11, 11, 3] *verb.* 3 in septuaginta — *ad finem Theodosiani*.

Codex litteris uncialibus exaratus scriptus est post a. 546 propter legem Theudis ei insertam, de qua postea dicitur; item probabiliter antequam Recessuindus (c. a. 660) data constitutione legum Romanarum usum in regno suo abolevit (vide supra p. XXXVI). — Theodosiano corpori, cuius praescriptio perit, subscribitur: *explicit Theodosiani constitutum liber sextus decimus feliciter*, libris reliquis singulis *explicit liber IIII* (et sic deinceps), *incipit liber V* (et sic deinceps); praeterea paginis plerisque superscribitur: *Theod. liber IIII* (et sic deinceps). Similiter novellis Theodosii II praescribitur: *incipit novellarum divi Theodosiani* (sic) *Agusti liber primus* (sic) *feliciter amen*, subscribitur: *explicit novellarum Tb Theodosianus feliciter*, paginis inscribitur: *novellarum divi Theod̄ (Theodosiani p. 272)*. Item novellis Valentiniani III praescribitur: *incipit novellarum divi Valentiniani Agusti feliciter amen*, subscribitur: *finiunt novellae leges divi Valentiniani Agusti*, paginis inscribitur: *novellarum divi Valentiniani*. Item novellis Marciani praescribitur: *incipiunt leges divi Marciani Agusti feliciter amen* (subscriptio perit), paginis inscribitur: *Marciani*. Item novellis Maiorianis (praescriptio perit) subscribitur: *explicit novellae divi Maioriani A.*, paginis inscribitur: *Maioriani*. Item novellis Severi praescribitur: *incipiunt novellae divi Severi Agusti* (subscriptio perit). Sequitur Gaius, cui praescripta item perierunt; subscriptum: *explicit liber Gai*; paginis inscribitur: *Gai*. Paulo denique praescribitur: *inc̄p Iuli Pauli sententiarum ex Pauli sententiarum corpore huic operi convenit adnecti quae in Theodosiano corpore dimendis* (sic) *libris non inveniuntur inserta: Pauli sententiarum liber*

primus. In Pauli loco 4, 5, 7, ut dictum est, codex deficit; paginis inscribitur: *Pauli liber I* (et sic deinceps). — Soloecismis librum scaterere brevis explicabitur infra in capite nono. — Additamenta a Breviarii archetypo aliena ex Theodosiano hic codex non exhibet excepta una constitutione omnium postrema 16, 10, 3, de qua agitur in capite quod sequitur. — Propria est huic libro constitutio regis Gothorum Theudis emissa Toleti a. 546 Nov. 24 de litium expensis, quam recensuit Karolus Zeumer (*neues Archiv* 23 a. 1898 p. 77 seq.) et nuper inseruit editioni legum Visigothorum (MG. leges nationum Germanicarum sect. 1 1903) p. 467. Ea cum ad Theodosianum ipsum non pertineat, praeterea ita male habita sit, ut multa recte expediri nequeant, hoc loco non repetivi; sufficit afferre inscriptionem, quae haec est: *Flavis Theudis rex rectori . . . et subscriptionem, quae est haec: dat. sub die VIII kalendas Decembrias anno XV regni domni nostri gloriosissimi Theudi regis Tolet: recognovimus, denique quae de scribenda constitutione sub finem rex ordinat: hanc . . . constitutionem in Theodosiani corporis libro quarto sub titulo XVI* (ubi vere reperitur post 4, 18, 2 = brev. 4, 16, 2) *adiectam iubemus, ut omnibus scire liceat quae pro omnium salute decreta sunt.* — Iussu academiae Matritensis quae ex breviario supersunt folia delineavit Iesus Muñez palaeographus, ediderunt photolithographice Franciscus a Cárdena et Fidelis Fita (legis Romanae Wisigothorum fragmenta ex codice palimpsesto sanctae Legionensis ecclesiae protulit, illustravit ac sumptu publico edidit regia historiae academia Hispana. Matriti 1896. fol.). Codex ipse ut huius editionis causa retractaretur quamquam efficere non potuimus, hoc certe nobis successit, ut loci quidam potiores a Violeto nostro viro perito denuo examinarentur, unde collegimus palaeographum illum hominem oculatum ibi, ubi a textu Haeneliano discedit, fidem merere, e contrario ubi cum eo consentit iure de lectione posse dubitari. Eiusmodi dubiis obnoxios locos nos distinximus addito post codicis notam interrogationis signo, praeterea editionem secuti. Hiatus minores, qui pro re rari comparent, ubi incidunt in locos ambiguos, codicem *H* adnotavimus deficere. Ipsum librum infra, ubi de crisi tractabitur, ostendemus non contemnendum quidem esse, sed nequaquam inter breviarii codices primarium locum tenere.

Parisinus 4404, nobis *N* (Haenel 9 = 4), saec. IX (in volumine extremo f. 232 adest capitulare a. 803 MG. capit. reg. Franc. tom. 1 p. 111 scriptum manu eadem atque reliqua), quem codicem in ipso Baluzius adnotavit delatum esse in bibliothecam Colbertinam 'e Gallia Narbonensi' a. 1682, continet breviarium sic dispositum:

1. Titulus est *libelli ex corpore divi Theodosiani* (vide supra p. XII) *XVI, novellarum Theodosio iuniore unum Aug.* Adpicta est imago imperatoris magna, iuxta quam stant intuenti ad sinistram figurae minores duae, ad dextram tertia. Figurae maiori nihil adscriptum est, sed tituli verba *Theodosio Aug.* item ad eam trahi poterunt; minoribus duabus ad sinistram adscriptum *Valentinianus Aug.* et *Martianus*; deficit adscriptio in figura intuenti ad dextram, Maioriani omnino; omnes quattuor tenent libros. In pagina e regime pinguntur sine libris figurae quattuor adscriptis vocabulis *Severus — Gaius — Paulus — Hermogenianus.*
2. *In Christi nomine incipit auctoritas Alarici rege.* Nomina Goiarici et Timothei non adsunt in hoc exemplari (vide supra p. XXXIII).
3. *Incipit textus librorum legum. In hoc dicta conduntur summi multorum mystica: hoc corpus sacrum, lector, in ore tuo quod nunc a multis constat codicis istius dictatus: ex corpore Theodosiani libelli XVI; Theodosiani iuniore novellarum unum; Valentiniani Aug. libellus; nempe Martiani Maioriani Severi et Gai, ubi non sonunt (sic) interpretes; Paulus sententiarum libelli quinque; Gregoriani consonant simili libelli quinque; Hermogeniani; Papiiani cum sententiis tres. Postmodum in hoc volumine continet scriptus pactus Salicae libellus unus seu et Alamannorum et Ribuariorum et edictus Childeberti regis et domino nostro Karolo imperatore edictus eius extremus scribitur. Hos lege tu, lector, felix feliciter omnes. Et tu qui legis Peregrini mei in bonis memento, dilectissimae frater.*
4. Sub praescripto: *in nomine domini nostri Iesu Christi incipit lex Romanorum edita a Theodosio imperatore seu consulis eius sequitur index capitulorum breviarii totius; subscriptum est capitula.* Singulis rubricis adiectae sunt explanationes titulorum (vide infra in capite octavo).

5. Theodosiani breviati qui sequitur liber primus praescriptione caret, reliqui solos numeros praescriptos habent itemque subscriptos ad hanc formam: *expl lib. i, incipit liber ii* et sic deinceps, nisi quod in fine legitur: *Theodosiani constitutionum lib. XVI expliciunt feliciter*. Excidit quaternio XII, quo continebantur quae sunt a 9, 19, 1, 8 factus decurio ad 9, 42, 17 *proscriptorum rem*.
6. Sequuntur brevii reliqua Novellae, Gaius, Paulus, Gregorianus, Hermogenianus, Papinianus; subscriptum: *exp liber iuriticus ex diversorum sententiis elucidatus*.

Praeter breviarium esse in libro leges Salicam, Alamannorum, Ripuariam, item capitularia quaedam ut ex supra dictis apparet, ita suis locis ab horum editoribus relatam est. — Scripturae specimen dedit Pertzius MG. leg. vol. 1 tab. 1, 5. Ad archetypi litteraturam ducit quod 11, 88, 1, 2 pro *gemino* legitur *semino*. — Inscriptiones et subscriptiones plene fere sunt, nisi quod in his extremum *cons.* plerumque omittitur, id quod in apparatu non adnotatur. De compendiis et de orthographia, quae corrupta est similiter atque in *H*, pauca quae observanda videbantur in capite nono inveniuntur. — Liber primarius eo quoque commendatur, quod emendationem manus alienae nullam subiit et ad breviarium quae pertinebant antiquitus ea librarius non minuit nisi uno loco omissa clausula 4, 4, 7, quam ipse interpres adnotavit inutilem esse, nullo autem loco auxit (de 16, 4, 2 errat Haenel brev. p. XIX). — Contulimus Paulus Krueger olim, nuper missum Berolinum ego.

B Wallersteinensis cl. 1 n. 2 (Haenel 19 = 18), saec. X emptus Parisiis iam servatur Maihingen prope Markt-Offingen in bibliotheca principum Oettingen-Wallerstein, sub praescripto f. 1^v: *incipiunt tituli legum ex corpore Theodosiani explanati rubricas proponit breviiarii totius; iis subscriptum est: expliciit breviarium de diversis causis*. Rubricae in ipso codice numerantur more solito; index earum numeros cum continet per breviarium universum, postrema ita concepta est: *incip titulus Papiiani. CCCXLVIII. De pactis inter virum et uxorem*. Auctoritas Alarici ab hoc codice afruit. Constitutionibus praescribitur: *incip lib Theodosiani primus*; subscriptum ei libro: *expliciit Theodosiani liber primus* similiterque conceptae sunt inscriptiones subscriptionesque librorum reliquorum. Finit volumen mutilum 9, 9, 1, 7 in verbis: *amati abscessu defleant*. — Codicem transmissum Berolinum contuli ipse.

G Gothanus fol. n. 84 (Haenel 20 = 7), antea Mogontiacensis (f. 1^v inscriptum est: *iste liber pertinet ad librariam s. Martini ecclesiae Moguntincensis M. Syndicus sp. 1479*) saec. X, Breviarium continet una cum legibus Germanicis aliisque (Haenel l. c.). Fusa de libro egerunt Merkel apud Pertzius *Archiv* 11 p. 604 seq. et Blume MG. LL. III p. XLII. Descriptus est ex duobus archetypis scriptis iussu Everardi comitis Foriuliensis et in testamento eius condito a 867 (Becker catal. n. 12 p. 29) filio Unroch legatis, quorum alter complectebatur 'librum de lege Francorum et Ripuariorum et Langobardorum et Alamannorum et Bavariorum', alter 'librum de constitutionibus principum et edictis imperatorum'. Continet f. 234—234 Theodosianum descriptum ex archetypo imperfecto, nam foliis vacuis interpositis deficit textus 3, 7, 2, 6 in verbis *legis huius*, rediens 4, 8, 5, p. 182, 1 in verbis *erunt a multae*. Libros XIII et XIV et XV usque ad interpretationem tit. 1 L 32 errore librarius bis scripsit. — Omissis et aliis et ipso rubricarum indice codex incipit a verbis *incipit liber Theodosiani*, ad quae postea adiecta sunt haec: *liber primus de constitutionibus principum et edictis*, quae est rubrica prima. Subscriptum est singulis libris *expliciit liber primus, incipit secundus* et sic deinceps, item in fine *expliciit liber XVI, incipit liber tituli* (sic) *legum novellarum divi Theodosii*. — Breviarium ipsum, quod finit f. 334 in verbis Hermogeniani p. 234, 15 Kr. *defuncto qui ex proprio*, subscriptione caret sequiturque continuo commate nullo separatus tractatus de origine Langobardorum. — A breviiario Alarici aliena codex nulla habet exceptis duabus constitutionibus libri extremi 16, 9, 4 et 16, 11, 3. — Codex ut diligentissime emendatus est, ita manum alienam non videtur subisse, sed quidquid correctum est (*G^b*) vel ad textum (*Gⁱ*) adscriptum (*G^v*), a primi librarii manu proficisci. — Adhibuerunt codicem primus Sichardus eo tempore Mogontiacensem, quaeque in codice Basileensi cum editione ea coniuncto primo loco (fol. A—1)

leguntur usque ad 2, 14, 1 scripta manu Cochlaei, ex hoc libro descripta sunt. Deinde Haenelius librum adhibuit, post eum ego.

Codices duos Wallersteinensem et Gothanum descriptos esse ex eodem archetypo *GB* multa declarant:

- 5, 1, 2, *10 excludunt . . . 30 frater *omittunt BG*
 8, 18, 6 *bis scripta est et suo loco et post 8, 18, 9 in BG*
 9, 7, 2 *ad inscriptionem vocabulum Nicomediae ex subscriptione sumptum adiciunt BG.*

Lectionibus id peraeque confirmari et per se ex apparatu perspicuum est et in cap. octavo exemplis pluribus declarabitur. Compendium *pp̄o* in cod. *B* librarius interpretatur *praeposito*, sed plerumque in eo abiit in *pi*. In codice *G* passim reperitur *pp̄o* mutatum in *pp̄u*; scilicet librarius illud interpretatus *praeposito*, hoc *praepositum*, ubi praepositio ad accusativum requirebat antiquum compendium mutavit. Nos haec raro in apparatus recepimus, nec magis adnotavimus, ubi hi libri variant inter *Augg.* et *Aug. Aug.*, item inter *Auggg.* et *Aug. Aug. Aug.* — Interpretationes, quae passim reperiuntur in libro Gothano distinctae notis praemissis *s(cilicet)* vel *id est*, item a nobis praetermissae sunt, quatenus certo separari potuerunt a varia lectione. Illas et ipsas ex archetypo proficisci probabile est; certo dittographias in eo iam adfuisse extra dubium est, cum passim in *G*, aliquoties etiam in *B* legantur in textum relatae. Harum dittographiarum exempla subscripsi, ut ex hoc conspectu et archetypi indoles declaretur et quomodo duo librarii id tractarint. Gothanum qui scripsit, aliquoties (ut 2, 21, 1 bis) ipse *glossae* vocabulum adscripsit.

- 1, 2, 6, 1 executio] excusatio *B*✓
 1, 29, 8, 4 coalescere] coalescere uel conualescere *G*
 2, 4, 1, 1 symmachum] ^{barronianum} symmachum *B*, symmachum barronianum *G*
 2, 4, 1, 13 istius officii] istius (*om. officii*) *B*, istius modi *G*
 2, 5, 2, 5 amputata constitutione] postposita constitutione *BG*
 2, 7, 3, 2 de statu ac] ingenuitatis de statu atque *G*, de statu ingenuitatis ac *B*,
videtur fuisse in exemplari ^{ingenuitatis} de statu ac
 2, 12, 6, 2 alieni iurgii] alieni iuris uel iurgii *BG*
 2, 13, 1, 3 uoracitas] rapacitas *B*
 2, 21, 1, 2 exhausta] explicata expleta et euacuata exhausta (*tribus primis vocabulis superscr. glossa*) *G*
 2, 31, 1, 3 certum numerari] *reliqui et B*², certaminum errari *B*¹, certum nominari *G*
 3, 1, 2, 6 accedere] liceat accedere *BG*
 3, 1, 2, *11 uicinis] uicinis scientibus *BG*
 5, 1, 8, 6 delata] delicta *G*⁴, uel (de)re(licta) uel delata *G*⁵, derelicta *B*
 8, 2, 5, *18 consenserit] concesserit *B*, constituerit *G* ^{statu}
 8, 18, 9, *5 hoc casu] statu uel in occasu *G*, statu *B*; *archet.* hoc casu
 9, 1, 1, 4 publicis] *rel. et G*⁵, suppliciiis *G*⁴
 9, 1, 12, 2/3 criminosis priusquam] criminosis non prius datur quam *BG*
 9, 3, 7, *4 post sacerdotibus *ins.* uel a mendicantibus *BG*
 9, 7, 1, 1 cauponae an ministra] causatione amministrata *B*, tabernae amministrata *G*
 9, 7, 1, 4 plerumque ipsa] *rel. et G*⁴, plerumque iura *B*, iura ipsa *G*⁵

Haec exempla ex apparatu facile augenda ostendunt ad archetypum commune recte tractandum neutro apographo carere nos posse, dittographiam in Gothano plerumque retineri, Wallersteinense e contrario eam evitare altera utra lectione suppressa, auctoritatem autem lectionis receptae eandem esse atque adscriptae. De lectionibus ipsis aestimandis infra agetur.

Murbacensis libri¹⁾ deperditi (ad litteraturam eius cognoscendam facit quod in apographo 9, 38, 8, 2 *affectus* est pro *affatus*, ad originem, quod post novellam Valentiniiani 19 *G*

¹⁾ Eius monasterii bibliothecae extat catalogus a. 1464 factus (cf. F. W. E. Roth *Strassburger Studien* vol. 3 a. 1898 p. 336), sed huius voluminis mentio in eo nulla fit, nec magis in relatione de bibliotheca ea inserta operibus Mabillonii et Ruinarti (Paris. 1724) vol. 3 p. 469.

de homicidiis adest in apographo caput legis Burgundionum Romanae de homicidio tit. 2 ita mutatum, ut in eo laudetur *domnus noster Theodericus rex Francorum*) superest in codice Basileae in bibliotheca publica sub numero C. III, 1 adservato f. 1—182 exemplum iussu Bonifatii Amerbach sumptum a librario perito et diligenti (Haenel 21 = 8). Quae legere non potuit cum omisisset librarius spatii vacuis relictis, ea aliquoties Amerbachius sua manu explevit (3, 11, 1, 20/1 — 3, 16, 1, *4 — 3, 30, 6, *2); alibi ea vacua remanserunt (4, 14, 1, 6 — 9, 19, 4, *3 — 9, 36, 2, 9/10 — 13, 10, 5, 5/6 — 16, 2, 23, 4); item hic illic apographum ex codice emendavit. Praeterea libri tum Argentoratensis, hodie Bernensis variam lectionem ad interpretationem (nam textum Bernensis non habet) Amerbachius adnotavit, ut 4, 4, 3, ubi subscriptum est *A(rgentinense) C(odex)*, et 2, 31, 1, ut similiter in Bernensi aliquoties reperiuntur lectiones Murbacensis libri adscriptae manu Amerbachii; ita 4, 8, 5, *11, ubi *conatur addicere* Murb., *cogitur addici* Bern., in utroque libro altera lectio in margine adscripta est. His exceptis Amerbachius pauca adnotavit; constitutionem 2, 26, 2 correxerat ex corpore gromatico; 2, 30, 1, *3 pro *curam* emendavit *curator*; 2, 33, 1, 10 ad *commodaverit* adscripsit *mutuaverit*; 4, 14, 1, *24 adiecit consulem alterum. — Incipit Murbacensis apographum Th. 2, 25, 1, 15 *in diuisione* (quae praecedunt in Basileensi paginatione diversa et interpositis foliis non scriptis separata, sumpta sunt ex Bernensi); finit f. 189 in Paulo 5, 20, 1 *domino restituetur. ista lex interpretatione non indiget*; adscripsit Amerbachius: *hactenus Murbacense collatum cum Argentinense, quod [scilicet Murbacense] deinceps mutilum et mancum. Reliqua ex Argentinense; notae in margine sunt exemp(laris) Moguntin(i)* (hodie Gothani). Idem in Bernensi ad eadem Paulina adscripsit: *hinc habui alterum exemplar*. Minus accurate Sichardus, quocum Amerbachius Murbacensis apographum communicavit, in praefatione ait codicem caruisse duobus primis libris, mutilatum item in fine. Compendia apparet eadem fere fuisse atque in *PM*; imperatorum nomina plerumque non perscribuntur; in inscriptionibus solet legi *pp̄o*, sed reperitur item aliquoties *pp̄* et *p̄p̄*. In subscriptionibus *constantinop̄* frequentius invenitur quam sollemne *constantip̄*. — Librarium archetypum satis accurate reddidisse iam patefactum est reperto codice gemello Eporediensi.

X Eporediensi bibliothecae capituli codex n. 36 saec. IX/X continet solum breuiarium Alaricianum incipiens mutilis verbis Th. 3, 1, 4, 6 *precii nomine vilioris*, desinens item mutilis Paul. 4, 1, 16 verbis *placuit pertinere qui manumissi sunt*. Exciderunt folia unum inter Th. 3, 5, 11, 23 *pignora* et 3, 5, 13, *14 *infra ducentorum*; alterum inter 9, 10, 4, 12 *poena* et 9, 14, 1, 6 *siue uir*; duo inter 9, 37, 4, 7 *aliquos* et 9, 40, 13, 9 *puniri*; denique unum inter Th. 16, 2, 44, 7 *maritorum* et nov. Theodosii primae princ. *propositis praemiis quibus artes et studia nutriuntur*. Praeterea maxime in Theodosiano singulorum foliorum partes inferiores margine umore corrupto evanidae factae sunt. Constitutiones per singulos titulos numerantur. Ad interpretationes in margine prima quaeque eius verba adscripta sunt, ut 4, 2, 1 *filia si tempore nuptiarum aliquid preserit* (sic). Pro compendio *pp̄o* non raro reperitur *p̄p̄o* vel *p̄p̄*. — Ipse contuli praeter specimen (p. LXV) ad textum omnia interpretatione libros 4 et 12—16, praeterea 9, 45, 4. Alios locos mea causa inspexit intercedente Traubio Clarkius Americanus.

CX Libros duos Basileensem ex Murbacensi descriptum et Eporediensem n. 36 gemellos esse patet; notabilis est hiatus 12, 6, 22, 13 *exactionem . . . superflua* in his libris solis inventus, item 4, 4, 6 subscriptio *Honorio XII et Theodosio VIII* in utroque libro corrupta sic: *honorio et theodosio XII et theodosio VIII*; item 9, 25, 2, *1 *uolentes uel inuitas* interpolatio in solis libris *CX* inventa. — Habet tamen uterque liber et virtutes suas et sua vitia. Non solum ea quae Basileensis omittit spatio vacuo relicto, ut 13, 10, 5, 5/6 — 16, 2, 23, 4, adsunt in Eporediensi, sed etiam a corruptelis illius hic illic Eporediensi immunis est, ut 13, 1, 13, 1 pro vera lectione *haue postumiane k(arissime) n(obis)* in Eporediensi est *habe poitumiane k. noub.*, in Basileensi *posthumiano* reliquis omissis. Similiter 3, 11, 1, 8 *abierit] habiret X, haberet C*; 9, 9, 1, 12 *condam amatus X, condemnatus C*; 9, 24, 3, *7 *ultra X* cum reliquis, *amplius C*. Eadem ratione in minoribus maxime lectiones vetustate vitiatas proponit Eporediensi a librario Basileensi inter scribendum emendatas. Aliis vero locis Basileensis ab Eporediensi ita discedit in melius, ut de coniectura cogitari nequeat appareat.

que Murbacensem fuisse hoc emendatiorem. Ita 7, 7, 1, 1 *cum barbaris X* cum reliquis, *barbaris C* recte cum *R*; 8, 8, 3, 1 *e ritu C* minus corrupte, recte interpolans *X*; 8, 18, 2, *11 *muneris causa* in *C* corruptum est, in *X* omissum; 8, 18, 10, 3 *undeunde C* recte, *aliunde X*; 11, 6, 1, *4 hiat solus *X*. Nihilominus ita duo libri sibi respondent, ut sufficeret Basileensem magis integrum totum conferre, ex Eporediensi dare excerpta.

Phillippianus Berolinensis 1761 (Rose n. 159; Haenel 7 = 2), antea Claromontanus *P* (Sirmondi liber dicitur a Gothofredo ad Th. 4, 17, 3 lectionem *periculo* inde afferente), olim, ut in fine manu saec. XVII adscriptum est, *e(cclesiae) Lugd(unensis)*, scriptus creditur saec. sexto, certe aetate par vel suppar est gemello qui sequitur. Hoc liber proprium habet solus ex Theodosiani omnibus, quod qui eum scripsit adnotationes interpretis pertinentes non ad res explanandas, sed ad ipsius explanationis consilium et maxime ad addenda quaedam, quae non sunt addita, sine dubio destinatas quae tollerentur sylloge absoluta (supra p. XXXV), librarius interdum caractere ad cursivum inclinante distinguit ab interpretatione legitima, id quod in apparatu adnotatum est. — Comprehendit liber solum breviarium mutilum et a capite incipiens amissis quaternionibus duobus 1, 34, 3, *3 verb. (*de*)*serent et provincialibus* et in calce finiens in Paulo 5, 5, 38 *post prouocationem*. Theodosiani libris singulis interponuntur numeri soli ad hoc exemplum: *expl lib i, incip lib ii*; extremo subscriptum est: *expl Theud lib XVI*.

Monacensis 22501 (= D 2; Haenel 6 = 1), aliquando ecclesiae cathedralis Würz- *M* burgensis, incertae originis (de qua commenta virorum doctorum collegit et recte reiecit Haenelius brev. p. XLII), sed sine dubio eiusdem fere atque simillimus qui praecedit itaque non Italicae, sed Gallicae, scriptus est calligraphia pulcherrima saeculo, ut credunt, septimo. — Hic quoque codex prima postremaque folia amisit incipiens in Breviarii indice a rubrica Pauli 2, 12 *de usuris*, finiens in Pauli l. V extremo. — Indici rubricarum subscriptum est: *finiunt capitula*. Praescriptione Theodosianus caret; singulis libris interponuntur soli numeri pariter atque in gemello; item extremo subscriptum: *expl Theodosiani liber XVI*. Post 4, 6, 4, ubi finit quaternio, eius pagina extrema tota fere vacua relicta est et folium unum excisum.

Duo libri *PM* consentiunt non solum in lectionibus, sed in orthographicis quoque *PM* ad litteram plerumque nec dubium est descriptum esse utrumque ex archetypo eodem, ad cuius litteraturam pertinet, quod 9, 10, 3, 1 in *M* legitur *re pro se*. Hiatus utriusque libro communes neque ad alios propagati hi sunt:

2, 10, 5 *subscriptionem om. P^aM, habent P^b et reliqui*

2, 17, 1, 10 in[gressum ita ut post impetratam actatis veniam iidem ip]se (*sic NL pro ipsi*) *om. [ ] PM*

3, 16, 1, 3 per quascumque occasiones *om. PM*

5, 1, 1, *4 *crispo ii [et constantio ii] cc cons. om. [ ] PM*

Orthographia plerumque est antiqua talis fere, qualem editio nostra in interpretatione reddit. Compendia ad formam antiquam prope accedunt; sicubi differunt, ut in calligraphia *M* potior est pulcherrime scriptus, e contrario librarius codicis *P* et doctrina et industria alterum superat, id quod praesertim declarat adnotationum ad interpretationem adiectarum scripturae diversitas. Nihilominus ut consentaneum est praestat modo hic modo ille, ut ostendunt quae sequuntur. Praestat *P*:

pp (= *proposita*) *passim P, ubi prope est in M*
in orthographicis aliquoties P habet antiquiora, ut 2, 10, 6, 4 — 4, 2, 1, *6, quidquit P,
quicquit M

2, 1, 8, 7 *mereatur] P, meretur M*

2, 4, 4, 3 *legitimasque] P, legitimamque MI*

2, 6, 3, 2 *latis] P, datis M*

2, 10, 5 *subscr. habet P^b, om. MP^a*

2, 17, 1, *24 *firmatae] PL, firmitate M*

3, 5, 11, 5 *ad quem] P, aliquem M*

11 *curatorum eumue] P, curatorumue MG*

- 3, 7, 3, 1/2 donationum] donationem *PS*, donatio *ML*
 3, 12, 3, 11 nec heredes] *P*, om. *ME*
 4, 8, 5, p. 181, *7 cogetur] *PS*, cogeretur *M*
 4, 8, 6, p. 184, 16 uendi] *PM*^a, uendendi *M*^b*CS*
 4, 22, 4, 6 quocumque] *PS*, quo *M*
 5, 1, 5, *1 iam] in *PSG*^t, om. *M*
 5, 18, 1, *3 sua] *P*, in sua *M*
 9, 10, 4, 11 inpunitate] in unitate *PL*, inmunitate *M*
 9, 37, 2, 6 quaestione om. *P*^a*M*, ille in sp. vac.
 11, 11, 1, 17 exitio] *P*, exilio *MG*^v
 11, 36, 1, 4 decet] detet *PL*, debent *M*
     15 et anniano] *P*, om. *MSL*
 12, 1, 20, 6 ordini] *P*, ordinique *ME*^a
 16, 2, 35, *1 rursus] *P*, om. *M*
 16, 2, 44, *1 coniugium] *P*, congium *M*

Praestat *M*:

- 2, 27, 1, 15 a quibus] *M*, aliquibus *P*
     *1 ac talibus] *M*, actibus *PB*
 3, 5, 1, 2 sponso] *M*, sponsis *PLS*
 3, 7, 3, 10 res cesserit] *M*, recesserit *P*
 3, 8, 2, p. 145, 17 mater] *M*, matrem *P*
 3, 16, 1, *18 ream] *M*, eam *PC*
 8, 18, 1, *9 plus] *M*, om. *P*
 9, 20, 1, 12 actio] *M*, ac *P*
 10, 4, 2, 8 fatigarentur] fagitarentur *M*, flagitarentur *PLS*
 12, 6, 20, 8 populo] *M*, perpetuo *PS* (*compendio male soluto*).

Emendationem manus secundae neuter horum librorum subiit, nisi quod in Berolinensi ad 2, 8, 19, *1 et *18 et 2, 9, 3, 2 varia lectio in margine adscripta est. — Aliena a Breviario primitivo non magis admiserunt.

S Parisinus 4405 (Haenel 10 = 5) aliquando 'fuit ecclesiae beatissimi Hilarii maioris Pictaviensis n. 575', ut ipsi libro inscriptum est; Pictaviensis dicitur etiam Ranconneto.¹⁾ Scriptus est saec. IX extr. omnino in Gallia. Codex ipse integer est (quat. XII folia transposita sunt sic ordinanda: 115. 112. 113. 114. 117. 118. 119. 116), sed descriptus ex archetypo, cui in fine pauca deerant; finit in cod. Hermog. tit. 1 verb. *quod contestari convenit*. Adiectae sunt in fine formulae quaedam (Zeumer form. p. 132); item tempore posteriore duplex index rubricarum breviarii, alter ante q. I (f. 1—16), alter (f. 25—33) ante q. II. Additamentis his praetermissis libro praescribitur breviarii titulus: *in hoc corpore continentur leges . . . . viro illustre Goiarico comite* (vide p. XXXII); sequitur Commonitorium (p. XXXIII), quod plenum cum inscriptione sua et subscriptione hic liber solus servavit; deinde index rubricarum breviarii universi (f. 17—24. 34) sine praescriptione et subscriptione; denique libri ipsi in breviarium recepti. Propria inscriptione Theodosianus caret, subscriptum est: *explicit Theodosii libri XVI feliciter*. De textu libri eo nomine potissimum notabilis, quod in classe secunda solus ex antiquioribus a capite integer est, infra suo loco dicitur. Orthographiam quamquam librarius aliquatenus emendavit, minus longe in ea re processit quam is a quo proficiuntur libri *PM*, unde passim hic cum libro *N* consentit archetypum accuratius repraesentante. Propriae sunt librario notae antiquae non constanter, sed passim temere et imperite solutae, ut *imperatio* pro *imperator* frequen-

¹⁾ In exemplari editionis breviarii Sichardianae olim Ranconneti, de quo statim dicitur, ad Pauli locum 5, 5a, 1 *evidenter* is adscripsit: *in meo γρ. vindicentur*; in *Pictav. γρ. videntur*: scilicet *videntur* habet ibi cum plerisque codex Par. 4405, cum *vindicentur* Haenelius repperit in duobus libris Vaticano reginae 1048 et Bernensi 263. Ranconnetum, quem plures breviarii codices habuisse in praef. infra laudata Cuiacius ait, propterea crediderim item poudisse codicem iam Vaticanum reginae 1048 eumque antea eius factum esse quam Pictaviensem.

tissime; *praepositus* pro *ppō*; *titus* pro *titulus*; *valentino* pro *valentiniano*; *theodosiano* pro *theodosio*; *publico* = *pū*; *constantino* (interdum add. *aug.*) *praefecto* = *constant(ino)p(oli)*; *pacaciano* (2, 19, 6) = *p(ost) c(onsulatum)*. Horum pleraque nos in apparatus non rettulimus. — Apographum codicis huius factum saec. XVI servat eadem bibliotheca Lat. 16001. 16002 (antea Blaise 2871; Sorbonne 335. 336; Paris. suppl. Lat. 398. 399; Haenel 18 = 9) adhibuit et a Tilio (ut observavit Haenel brev. p. XXVII) et a Bouchardo, de quo plura afferre supervacaneum est. — Ex codice *S* variam lectionem ad Theodosianum adscripsit Ranconnetus ad exemplar editionis Sichardianae aliquando suum, deinde Pithoei (inscripta sunt in folio primo dominorum nomina *de Ranconnet* et *P. Pithoei*), iam bibliothecae publicae Parisinae *réserve F5*; ad Paulum tamen quae adnotantur, ex parte aliunde veniunt.¹⁾ — Usus est libro nobis *S* Cuiacius a. 1558 Paulum edens et Ranconneto editionem dedicans.²⁾ Ad Theodosianum post Haenelium eum ipse contuli missum Berolinum.

Parisinus 4403 (Haenel 8 = 12; origo ignoratur neque recte creditur liber fuisse L
Claudii Puteani) saec. VIII exeuntis vel incipientis IX (scripturae specimen adiectum est Hauboldi opusculis vol. 2 p. 918) solum breviarium continet idque (transpositis foliis quibusdam sic ordinandis 63. 65—68. 64. 69, deinde 78. 81. 79. 80. 82—85. 87a. 86. 88. 87b. 89) fere integrum. Exciderunt primi quaternionis (signati olim *A*) folia duo, primum, in quo fuit tractatus eius, de quo infra dicetur, principium (ante eum vix potest scripta fuisse auctoritas Alarici) et octavum, quo continebatur indicis rubricarum pars extrema inde a l. 11 tit. 36 = 4 de quaestionibus ad finem; item unum post 69, quo continebantur 4, 22, 3, *8 (*expelat*) *sed patiat* . . . 4, 22, 6, *3 *persona agere (potest)*, item post folium paenultimum finiens in interpretationis ad Paulum 5, 28, 2 verbis his: *humiliores personae in iudicium capite puniuntur, honestiores in insulam religantur* folium unum, quo continebantur praeter Paulina reliqua excerpta ex Gregoriano Hermogeniano Papiniano et appendicis prioris principium; adsunt ex ea in folio extremo quae leguntur apud Kruegerum p. 254, 16 (*creditoribus*) *conveniris* . . . p. 258, 8 *libello lata (non fuerit)* reliquis deperditis. Praeterea propter archetypi defectum abest libri XII pars inde a 12, 1, 12, 10 (*ut in utraque serviat*) *civitate* ad finem libri eius. — Index rubricarum, qui breviarium praecedat adiectis explanationibus iis, de quibus dicetur in capite octavo, inscriptus est *incipiunt capitula de Theodosiani codicis libro I*, extremis, ut supra dictum est, deficientibus folio deperdito. — Theodosianum titulo caret (m. 2 praescripsit: *incipit lib. i theodosiani*) incipiens a rubrica 1, 1 *de constitutionibus principum et edictis*, neque crediderim ullum fuisse in folio quod praecedat deperdito. In fine primi libri legitur: *explicit lib. i Theos, incipit lib. ii*, in fine postremi: *explicit Theodmi lib. xvi felicyter*; praeterea numeri soli reperiuntur subscripti et praescripti. — Subscriptiones constitutionum per priores libros plenae sunt, deinde fere brevatae, itaque non sunt receptae in apparatus. — Compendia in inscriptionibus subscriptionibusque usitata, in his *ppō* et *pū* ostendunt archetypum ea habuisse ad formam legitimam. — Orthographia tota barbara est; vitia composuit Haenel praef. brev. p. XLIX. — Emendationem secundariam liber non subiit. — Librum contulimus post Haenelium Krueger (praeter interpretationem) et transmissum Berolinum ego. — Utile visum est componere quae in hoc libro nequaquam optimo, sed a solita forma passim recedente adsunt a Breviario primitivo aliena; propter Paulina videndus est Krueger in praef. p. 43.

¹⁾ *Varia lectio*, quae in exemplari eo ad Theodosiani libros adiecta est, ut tota fere redit in Parisino 4405 (ad C. Th. 9, 45, 4 quae adscripsit Ranconnetus, in his Graeca, sumpsit puto ex editione Tiliana), ita in Paulinis Ranconnetum pluribus codicibus usum esse iam ex iis intellegitur quae supra (p. LXXVI not. 1) observavi, pergiteque adnotare etiam extrema, quae abest a Parisino. Adhibuisse videtur praeter eum Ranconnetus suum librum qui hodie est Vat. reg. 1048 propter ea quae modo diximus. Sed adsumpsit fortasse etiam tertium Vat. reg. 1128 eum qui nobis servavit Ulpianum; nam cum eo codice constet Tilium usum esse, Tiliana autem Ulpiani editio a Cuiacio (in praefatione ad Paulum) dicatur profecta a Tilio et Ranconneto, eum quoque librum conicias tum fuisse Ranconneti. — Ad gromaticorum scripta a Sichardo cum breviario edita varia lectio a Ranconneto adscripta unde veniat, non examinavi.

²⁾ "Alaricus", inquit in epistula dedicatoria Cuiacius, "ut scis, Gothorum rex fuit; tuus codex Tolosae regem appellat. Codicis enim auctoritatem, quod et commonitorium dicitur, ad Timotheum v. s. comitem emissum refert IV non. Febr. anno XXII Alarici regis Tolosae."

1. In pagina hodie prima primo loco legitur tractatus principio carens, cuius reliquias expressas ab Haenelio ad calcem Breviarii p. 463 mea causa ad edita contulerunt Dorez et Vidier, haec emendantes: v. 1 (Haenelii) [p] pro — aduersos — v. 2 qua . . .] q . . . — 3 teme . . . ens locum in . m n b cum uincum] te me a(?)c(?) t . . . r(?)i(?)s locum in omnibus suum.
2. Sequitur in eadem pagina tractatus de gradibus (editus apud Haenelium l. c.) incipiens *in primo gradu patri matri*; ei medio loco inseruntur litteris maiusculis scripta verba *excerpta de libro Scauri*, quae quid significant nescio.
3. Ad constitutionem 2, 4, 7 manus posterior in spatio vacuo relicto adscripsit locum ex edicto Theoderici redeuntem cum subscriptione ficticia in sylloge canonica Anselmo dedicata.
4. Constitutio 3, 12, 1 adiecta ad breuiarium adest.
5. Constitutionem post 3, 18, 1 inseruit librarius commenticiam propterea quod adlegatur in novella Theodosii eiusque interpretatione, ad explendum Breviarii hiatum.
6. Constitutionem 9, 25, 2 librarius, ut in adn. ostendimus, interpolavit adhibita lege Romana Burgundionum.
7. Constitutionem post 14, 7, 1 codex inserit item ficticiam, propterea quod constitutio de collegiatis laudata in Anthemii nov. 3 non est in Breuiario, item ad hiatum eum explendum.
8. Librum XVI librarius, ut infra demonstrabitur, explevit ex eiusdem exemplari integro.
9. Post Theodosianum nullo intervallo sequitur locus *non tamen omnibus . . . posteriorem excludet* sumptus ex Gaio Visigothico 2, 8, 4—6 male corruptus.

Paris. 4406
f. 57—59

Parisini libri n. 4406 (Haenel 11 = 17) folia tria 59. 57. 58 (sic ordinanda) aliquando prima codicis breuiarii fuerunt nostri *L* simillimi explentque aliquatenus, quae in eius principio perierunt. Insunt haec:

1. Tractatus *de gradibus* incipiens *ego. filius meus, ego sum pater, finiens femina hisdem de causis apellat filium, nepotem, pronepotem, adnepotem*, editus apud Haenelium brev. p. 458 ex codicibus Parisino 4410 et Vaticano reginae 1023.
2. Auctoritas Alarici regis (p. XXXIII). In ea quae Cuiacius in ed. altera a. 1586 mutavit, veniunt ex hoc codice.
3. Tractatus *de trina conventione*, de quo infra p. LXXXIII dicemus agentes de appendice posteriore.
4. Tractatus *de litis expensis*, incipiens *scriptione de litis et expensis: igitur eo in dei nomine ille*, finiens *hanc editionem manu propria subterfirmavi*, editus ex hoc libro ab Haenelio apud Hauboldum opusc. 2 p. 911, ex hoc libro aliisque apud Zeumerum in formulis p. 536 c. 4.
5. Interpretationes breuiarii Th. 9, 1, 9 et Pauli 5, 39 editae item apud Hauboldum l. c.
6. *Incipiunt tituli legum ex corpore Theodosiani explanati*. Deficit index l. 2 tit. 4 in verbis *de denuntiatione vel edictione rescribenti hoc est ut pu.*

Tractatui quarto aliquatenus respondent quae leguntur in principio folii hodie primi codicis *L*; sequitur in eodem tractatus de gradibus huius nostri primo non absimilis; uterque ibi quoque est ante rubricas.

K Parisinus *nouv. acq. Lat. 1631* (= *fonds Libri* 81, 85; Haenel 12 = 13), antea custoditus Aurelianis fortasse antiquitus; neque enim improbabile est ad eum respicere auctorem saec. XII in commentario scripto Parisiis ad decretum Gratiani (cod. Bamberg. P. II. 26; inde Maassen in Bekkeri et Mutheri ann. iuris 2, 221) interpretantem loci sumpti ex Paulo 5, 36, 1 int. verba 'ista iam superius' sic: 'haec possunt esse verba G(ratiani) dicentis *'superius*, id est superiore parte Theodosianae legis, vel sunt verba ipsius imperatoris Theodosii. Sed cum Theodosianus codex non sit in Lombardia, est tamen Aurelianis et 'apud sanctum Dionysium'. Eum a Gothofredo ad C. Th. 9, 13, 1 laudari ut 'codicem Aurelianensem' observavit Haenel (Theod. p. XXX not. 173). Postea fuit Aurelianis primum in bibliotheca Proustean, deinde in publica n. 207 (*catalog. des dép.* vol. 12 p. 121), nuper per vices cum furtis Librianis coniunctas translatus Parisios (Delisle *notice sur*

plusieurs ms. de la bibl. d'Orléans p. 30; *catal. du fonds Libri* p. 109; *notices et extraits des manuscrits* vol. 31 [1884] p. 386). Saeculi est X scriptus manibus plurium in Gallia. Ex Theodosiano quae habet foliis aliis deficientibus, aliis transpositis incipiunt mutila 3, 1, 5, 2 *quod si factum*, finiunt item mutila 16, 11, 3, 2 *parentum nostrorum*. In fine breviarii (f. 96—98) est appendix prior, de qua infra p. LXXXIII dicitur; subscriptum ei: *expliciti tituli iuris quae in lege Romana consistent feliciter amen*. Ex codice, quem totum contulit Haenel, ego praeter specimen (p. LXV) et appendicem contuli librum quartum; sed tam similem eum repperi plene collatorum ordinis posterioris, maxime nostri *L*, ut haec sufficere viderentur.

Lugdunensis Galliae codex n. 303 saec. IX/X (Haenel 13 = 10), ibidem ut videtur Q custoditus ab antiquo, incipiens mutilus 3, 16, 1, finiens item mutilus in Paulo 3, 6, 44, memorabilis est propter interpretationem ab homine rerum perito mutatam auctamque, quam totam edidit Haenel tractavitque item Iac. Flach (*études critiques sur l'hist. du droit romain* Parisiis 1890) p. 83 seq. Locum inde inlatum in codicem Trecensem n. 1406 saec. XIII esse adnotavit Fournier *Annales de l'Université de Grenoble* 11 (1899) p. 352. Ego Parisiis textum contuli praeter specimen (p. LXV) ad finem libri quarti. Hic quoque liber in textu perraro recedit a solita forma neque dignus visus est, quem totum post Haenelium conferrem.

Pithoeanus liber saec. IX, nobis *F*, hodie exigua parte (Haenel 11a = 17b) excepta F deperditus, nobis innotuit per ea fere, quae inde Petrus Pithoeus pater (1496/7—1553/4) adscripsit ad exemplar editionis Sichardianae servatum hodie in bibliotheca Parisina (*Réserve F 4*) adsumpto apographo partis eius libri quod est in bibliotheca eadem n. 4420. Ad exemplar illud Sichardianum quae sunt adscripta, codice ipso teste 'Iacobi Cuiacii et Petri Pithoei sunt'; examine instituto a Leone Dorez bibliothecario Parisino collectaneorum Pithoeanorum iudice peritissimo patefactum est partem eorum antiquiorem et maiorem venire a manu perito illi ignota, quae non potest esse nisi Petri Pithoei patris, posteriorem longe minorem a manu Petri Pithoei filii, non a manu Cuiacii. De codice illo a Petro Pithoeo patre usurpato quae exposui in eph. Savigniana vol. 22 (1901) p. 55 seq. hoc loco breviter repetuntur. Volumen, quod passim 'nostrum' dicit Pithoeus, continuit haec¹⁾:

1. Theodosiani variam lectionem adscripsit Pithoeus pro ea aetate satis plene; inde in hanc editionem recepta est varia lectio ad librum quartum specimenis causa, nam ipsa prae melioribus utilitatem non habet. Demonstrabitur in capite octavo codicem *F* etiam solito magis vacillare inter librorum ordines duos, propria autem quae quidem utilia sint in lectionibus nusquam apparere. Attamen, ut in capite quinto videbimus, servavit hic liber constitutiones in ordinem receptas duas 1, 2, 9 — 1, 15, 17, quas alius codex plenus nullus habet, quamquam decurtati et epitomati aliquot eas noverunt. Ad secundam Petri Pithoei filii frater Franciscus adscripsit in exemplari editionis Cuiacianae a. 1566, de quo dicemus in capite septimo: *in lib(ro) fr(atris)*, significans opinor exemplar nostrum Sichardianum.
2. Novellas Pithoeus pater similiter in exemplari illo Sichardiano adnotavit, earum autem quae apud Sichardum deessent laterculum eidem inseruit ante novellas Valentiniiani f. 94, ad quem laterculum respicit Cuiacius in praefatione a. 1566 verbis: 'novellarum quae desunt notitiam contulit ultro Petrus Pithoeus' edideruntque eum laterculum Cuiacius in editione ea particulatim, integrum Pithoeus in editione novellarum, quae prodiit a. 1571. Scilicet in dedicatione eius a Pithoeo ad Cuiacium directa sic est: 'Ecce tibi novellas ipsas, quarum ob solum indicem, quem ex meo libro' [scilicet exemplari illo Sichardiano] 'cum quibusdam aliis imperatorum legibus acceperas, profusissime . . . me honerasti. unde vero, inquires? ex eodem ipso copiae cornu, ex quo et index prodierat, id est ex bibliotheca patris mei . . . Novellas eas pater cum . . . ipse non

¹⁾ Praescripta, quae in ephemeride Savigniana attuli, socius operis huius Paulus Meyer volumine diligentius examinato docuit me scripta esse a Petro Pithoeo filio et spectare ad codicem alium, sicut exponetur in capite septimo.

'posset, ab amanuensi suo ex veteri quodam exemplari describendas curaverat . . . post eius luctuosissimum obitum Ioannes et Nicolaus filii illi gemini mihi consanguinei fratres . . . in magno librorum chartarumque cumulo me tum quidem vix pubere et studiorum causa absente has quasi e naufragio tabulas (exceperunt) . . . Nuper . . . cum de tuo Codice Theodosiano mentio incidisset et a me harum Novellarum . . . amissio . . . deploraretur, dixerunt illi habere se care repositas atque etiam 'ultra obtulerunt'. Schediasmata haec patet esse ea ipsa quae iam servat bibliotheca Parisina sub n. 4420.

3. Ad reliqua inserta Breviario quid habeat exemplar Sichardianum adnotatum, non examinavi; superest ipsius codicis pars extrema hodie Berolinensis Lat. fol. 270 (Haenel 11a = 17b) incipiens in Gregoriano 10, 1 p. 231, 21 Krueger *filio familiae*.
4. Appendices duae item supersunt ex ipso codice ita, ut in hoc libro, pariter atque in Eporediensi nostro *E*, praecedat Kruegeri posterior, sequatur prior in fine mutila finiens c. 19 p. 257, 5 Kr. verb. *intestata*. Illa appendix inscriptione caret, subscriptum est *exempli libri iuris feliciter*, ut appareat hanc librario visam esse partem Breviarii ipsius; alteri appendici quod praescribitur *institutio Gregoriana lib. I tit. XII* vere est principium textus corruptum.
5. Post appendices duas verisimile est perscriptam fuisse novellam Leonis et Severi de corporatis descriptam in exemplari illo Sichardiano f. 167 et inde editam apud Cuiacium a. 1566. Eius novellae hoc solum exemplum innotuit plenum, nam alterum codicis Vaticani reginae 1050 antea Petaviani subscriptione caret (errat Merkel MG. LL. 3, 624), tertium Fuldense non habet nisi epitomam corruptam. Constitutionem eam constat ad nos pervenisse cum lege Burgundionum Romana, quae tit. 46 constitutionem hanc laudat. Ea in duobus exemplaribus ex tribus (in Fuldensi adhaeret Breviario post locum Papiniani) eam legem praecessit, nam codex Vaticanus post verba eius extrema *colonus fuisse cognoscitur* sub titulo *incipiunt capitula Papiani libri responsorum* legem Burgundicam exhibet, neque multum ab ea ordinatione discessisse crediderim librum Pithoeanum.
6. Sequitur in Sichardiana post eam legem *Modestinus regularum libri III sub titulo de bonis libertorum et de testamentis. Cum . . . testamentum*, quem locum Pithoeus filius (cum Collatione legum Mosaicarum et Romanarum a. 1573) edidit p. 54, addens p. 111: *hanc unam Modestini regulam ex alio codice qui patris v. c. fuerat pridem habuimus*. In alio nullo codice hodie noto ea inventa est, pendentque posteriores ab editione Pithoeana.
7. Sequitur in Sichardiana exemplo locus *de reorum custodia. Impp. Arcadius et Honorius. Nec diversorum cet.* (extrema desecta sunt); eadem leguntur in Fuldensi post constitutionem illam Leonis et Severi epitomatam. Sunt haec inscriptio et interpretatio Th. 9, 1, 18.
8. Legis Burgundicae Romanae Cuiacium, qui primus eam edidit, expressisse praecipue codicem hunc iam Berolinensem f. 1—10 viri docti consentiunt; ipse declarat, ut sagaciter observavit Blumius (MG. LL. 3, 588), folia ea olim in volumine extremum locum occupavisse, nam pagina extrema detrita est habetque formulas libri finiti, scilicet post lamentationem librarii de operis difficultate, quam expressit Blumius l. c., verba haec: *Aymohenus industrissimus com fieri iussit*.

Exemplar illud Sichardianum ex supra dictis apparet adhibitum esse a Cuiacio ad editionem a. 1566 subministratum ei a Pithoeo filio; supplementum, scilicet cod. Paris. 4420, hic postea inventum publici iuris fecit. Haenelius et id habuit et quae ex codice ipso supersunt; exemplar adnotatum non vidit.

- 16 Vaticanus reginae 1128 (Haenel 16 = 6, nobis quoque in specimine 16), fortasse aliquando Ranconneti (vide supra p. LXXVII not. 1), deinde Alexandri Petavii, praeter Ulpiani regulas, quas nobis servavit solus, aliaque (videatur Haenel l. c.), habet breviarium. Praescribitur rubricis: *incipiunt capitula legis Romanae: libri Theod. num. XVI*, ipsi breviario: *incipit lex Romana Theodosii Augusti: libri numero XVI*. Post Theodosianum sub praescripto *ex corpore Theodosiani librum sub titulo XXVIII constitutio sexta* legitur con-

stitutio, cui iam in re incerta locus adsignatus est 4, 20, 2. — Hoc codice Tilium usum esse demonstravit Haenelius praef. Theod. p. XXVII, brev. p. LXXXIX. Nos satis habuimus variam lectionem libri ad specimen (supra p. LXV) proponere; plane consentit, ut ostendunt et lectiones reliquae et hiatus 1, 3, 1, cum nostris *PMS*.

Vaticanus Ottobonianus 2225 (Haenel 17 = 6; nobis quoque in specimine 17), saec. IX, 17
item aliquando reginae Christinae (adnotati sunt in ipso numeri antiqui hi: 'volumen CXIV non Petavianum' — 'numero 114 not. 1656' — 'in bibliotheca seren. reginae num. 378' — '3025'), breviarium habet incipiens mutilum 1, 16, 5: *impp. constantinus ā. ad prouinciales: cessent*, finiens solito more in loco Papiniani vel potius Papiani loco *placire: ista lex intp non indiget. expl.* Sequitur nullo intervallo appendix prior (vide infra p. LXXXIII). Eam excipit f. 187' index regum Francorum incipiens a Theoderico, finiens in Pipino, quem dabimus in capite sexto enarrantes codicem decurtatum Parisinum 4409 et subscriptio Aniani (p. XXXV). — Nos, cum liber propria nulla habeat plane conveniens cum *PMS*, eum quoque ad specimen solum (p. LXV) et Appendicem eam conferri iussimus.

Montispeulanus 84 (Haenel 14 = 14, nobis quoque in specimine 14), saec. IX, scriptus 14
a Vulfino quodam iussu Martini episcopi in usum Collicensis gregis (vide subscriptionem apud Haenelium l. c. et *cat. des départements* vol. 1 a. 1849 p. 317), deinde Bouherii, breviarium proponit adiuncta post subscriptionem *expl liber iuris feliciter* appendice priore (p. LXXXIII), post quam reliqua pars paginae vacat. Liber, quem tractavi Parisiis, cum pariter atque praecedentes non differat fere a nostris *PMS*, in hiatu quoque 1, 3, 1 cum iis consentiens, nos eum non contulimus nisi ad specimen (v. p. LXV) et ad Appendicem illam. Ex hoc codice Appendix ea Cuiacio videtur innotuisse.